

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

LINGVISTIK NOMINATSIYA VA RETRONIMLAR

LINGUISTIC NOMINATION AND RETRONYMS

Amirqulov Dilshod Toshtemirovich

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'qituvchisi

E-mail: adilshod9001@gmail.com

ORCID: 0009-0005-2591-8357

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026./JRWX3064](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026./JRWX3064)

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tilshunoslikdagi nominatsiya (nomlash) nazariyasi doirasida “retronim” tushunchasining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda yangi texnologiyalar va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida yuzaga keladigan leksik o'zgarishlar, xususan, mavjud tushunchalarni qayta nomlash jarayonlari o'rganilgan. Maqolada o'zbek tilshunosligida retronim tushunchasining aniq terminologik maqomi yo'qligi bilan bog'liq chalkashliklar ko'rsatib o'tilib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy yechimlar taklif etiladi.*

Kalit so'zlar: *lingvistik nominatsiya, retronim, leksik o'zgarish, neologizm, terminologik aniqlik, onomasiologiya.*

Annotation. *This article analyzes the role and significance of the concept of retronym within the framework of the linguistic theory of nomination. The study examines lexical changes arising under the influence of technological innovations and social transformations, with particular attention to the processes of renaming already existing concepts. The article highlights the terminological ambiguities related to the absence of a clearly established status of the notion of retronym in Uzbek linguistics and proposes scholarly solutions aimed at resolving these issues.*

Keywords: *linguistic nomination, retronym, lexical change, neologism, terminological clarity, onomasiology.*

Kirish. Lingvistik nominatsiya voqelikdagi narsa-buyumlar, hodisalar va tushunchalarni til birliklari orqali nomlash jarayoni bo'lib, u tilning kognitiv hamda kommunikativ funksiyalarini ta'minlovchi muhim mexanizmlardan biridir. Jamiyat taraqqiyoti va texnologik rivojlanish jarayonida tilda yangi so'zlarning, ya'ni neologizmlarning paydo bo'lishi tabiiy va uzluksiz hodisa hisoblanadi. Biroq ayrim hollarda yangiliklar faqat yangi nomlarni yaratish bilangina cheklanmay, avvaldan mavjud bo'lgan tushunchalarning nomini aniqlashtirish yoki qayta belgilash zaruratini ham yuzaga keltiradi. Aynan shu nuqtada *retronim* tushunchasi shakllanadi. Retronim (lot. “retro” – “oldingi, avvalgi” va yunoncha “onim” – “ism, nom”) eski nomlarni

ularning yangi turidan farqlash uchun yaratilgan so'z yoki birikma [Xolmonova, 2024: 21].

Asosiy qism. Retronim yangi turdagi obyekt yoki tushuncha vujudga kelishi natijasida avval mavjud bo'lgan, “asl” obyektini farqlash maqsadida hosil qilingan nom sifatida izohlanadi. Masalan, *elektr gitaraning* ommalashuvi natijasida ilgari shunchaki *gitarra* deb atalgan cholg'u turi *akustik gitara* nomi bilan farqlanadigan bo'ldi. Bu jarayon til tizimida majburiy aniqlik ehtiyojidan kelib chiqadi va oddiy sifatlashdan tubdan farq qiladi.

O'zbek tilshunosligida neologizmlar masalasi keng va chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, retronimiya hodisasi mustaqil tadqiqot obyekti sifatida yetarli darajada yoritilmagan. Natijada lug'atchilik va terminologiya sohalarida *retronim* bilan *giponim* tushunchalari o'rtasidagi chegaralar noaniqlashtirilib, terminologik chalkashliklar yuzaga kelmoqda. Ko'pincha retronimlar oddiy aniqlovchili so'z birikmalari sifatida talqin qilinadi, holbuki ularning paydo bo'lish motivatsiyasi va funksional yuklamasi mutlaqo boshqacha tabiatga ega.

Mazkur maqolada qiyosiy-tipologik, komponent, *diaxronik* hamda kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Xususan, ingliz va o'zbek tillarida retronimlarning hosil bo'lish modellari qiyoslab o'rganildi, so'zlarning semantik tarkibi tahlil qilinib, asosiy nom bilan aniqlovchi o'rtasidagi munosabatlar aniqlashtirildi. Shuningdek, vaqt o'tishi bilan ma'no torayishi yoki o'zgarishi natijasida yuzaga kelgan retronimlar kuzatildi. Ommaviy axborot vositalari hamda zamonaviy matnlarda retronimlarning qo'llanish chastotasi va kontekstual vazifalari ham alohida e'tiborga olindi [Hojiyev, 2002: 408]. Tadqiqot materiali sifatida o'zbek tilining izohli lug'atlari, zamonaviy texnik terminologik manbalar va internet korpusi ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, retronimlar tasodifiy yoki ixtiyoriy birliklar emas, balki til tizimida yuzaga keladigan majburiy nominativ ehtiyoj mahsulidir. Ularni hosil bo'lish sabablariga ko'ra bir necha guruhga ajratish mumkin [Safarov, 2013: 320]. Eng keng tarqalgan qatlam texnologik retronimlar bo'lib, bunda yangi texnologiya avvalgi texnologiyani oddiy yoki eski maqomga tushiradi. Masalan, raqamli texnologiyalar rivoji natijasida *qog'oz pochta*, *mexanik soat*, *tugmali telefon* kabi birliklar paydo bo'ldi.

Ijtimoiy-madaniy retronimlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va qadriyatlarining o'zgarishi bilan bog'liq holda shakllanadi. Ilgari ota va ona tushunchalari yagona biologik va ijtimoiy rol ni ifodalagan bo'lsa, hozirgi davrda biologik va ijtimoiy rollarning farqlanishi natijasida *biologik ota*, *biologik ona* kabi retronimlar yuzaga kelmoqda. Bu birliklar asrab oluvchi ota-ona tushunchalariga qarama-qarshi holda aniqlik kiritish vazifasini bajaradi.

Tadqiqot jarayonida terminologik chalkashlik holatlari ham aniqlandi. Masalan, *qattiq disk* va *qattiq jismlı disk* o'rtasidagi texnik farq mutaxassislar uchun ravshan bo'lsa-da, oddiy foydalanuvchi tilida uzoq vaqt davomida eski turdagi *disk* shunchaki xotira nomi bilan yuritilgan. Hozirgi kunda mutaxassislar *magnitli disk* retronimini qo'llashga majbur bo'lmoqda, biroq bu birlik hali lug'atlarda mustahkam o'rin egallamagan.

Muhokama jarayonida retronimlar tilning tejamkorlik tamoyiliga ziddek ko'rinishi mumkinligi qayd etiladi, chunki ular qo'shimcha aniqlovchilar orqali birliklarni murakkablashtiradi. Masalan, *kitob* tushunchasiga nisbatan *qog'oz kitob* birikmasining paydo bo'lishi shunday taassurot uyg'otadi. Biroq aniqlik tamoyili nuqtayi nazaridan qaralganda, bu jarayon til uchun zarur va muqarrar hisoblanadi.

Retronim termini o'tgan asr oxirida G'arb tilshunosligida shakllangan bo'lsa-da, o'zbek tilshunosligida u hanuz rasmiy terminologik maqomga ega emas [Mankiewicz, 2014: 122]. Ko'pincha mazkur hodisa aniqlovchili birikma doirasida izohlanadi, bu esa tushunchaning mohiyatini to'liq ochib bera olmaydi.

Asosiy terminologik muammo shundaki, yangi obyekt yoki hodisa paydo bo'lganda til egalari darhol eski obyekt uchun yangi nomni qabul qilmaydi. Bu esa ma'lum vaqt davomida semantik noaniqlik holatini yuzaga keltiradi. Masalan, *elektron sigaretlar* ommalashgan hozirgi davrda *oddiy sigaret* hali ham ko'pincha shunchaki *sigaret* nomi bilan yuritiladi, biroq tibbiyot va savdo sohalarida *tamaki sigareti* yoki *oddiy sigaret* kabi retronimlardan foydalanish zarurati tobora kuchaymoqda [Crystal, 2003: 506].

Asl nom (boshlang'ich)	Innovatsiya (yangi tushuncha)	Hosil bo'lgan retronim (o'zbek tilida)
Pochta	Elektron pochta (Email)	Qog'oz pochta / Oddiy pochta
Soat	Aqlli soat (Smartwatch)	Mexanik soat / Qo'l soati
Kitob	Elektron kitob (E-book)	Qog'oz kitob
Kamera	Raqamli kamera	Plyonkali kamera

Shu bois o'zbek tilshunosligida retronim tushunchasini nazariy va amaliy jihatdan tizimli o'rganish, uni leksikologiya va terminologiya doirasida mustahkamlash dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xulosa. Retronimlar tilning texnologik hamda madaniy evolyutsiyaga bo'lgan tabiiy reaksiyasini aks ettiradi. O'zbek tilida ushbu birliklarni tizimli o'rganish va ularni aniq mezonlar asosida tasniflash terminologik aniqlikni ta'minlashga xizmat qiladi hamda muloqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan semantik noaniqliklarning oldini olish imkonini beradi. Kelgusidagi tadqiqotlarda sun'iy intellekt va raqamli muhit bilan bog'liq holda yuzaga kelayotgan yangi retronimlarni, xususan, an'anaviy va virtual muloqot shakllarini farqlashga xizmat qiluvchi birliklarni chuqurroq tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Xolmonova S. O'zbek tili retronimlarining lingvostilistik xususiyatlari: filol. fan. nomz. ... diss. avtoref. – Toshkent, 2024. – 24 b.
2. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2013. – 320 b.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002. – 408 b.
4. Mankiewicz F. So, what's a retronym? // The Atlantic. – 2014. – 122 b.
5. Crystal D. The Cambridge encyclopedia of the English language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
6. Toshtemirovich A. D. Ingliz tilidagi jurnal va gazetalarni o'qish orqali tarjima ko'nikmalarini shakllantirish masalasi //Konferensiya. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 501-505.